

YARDIMLAŞMA

tur (*İhyâ*², I, 12-13, 55; II, 193-194; III, 10, 281; *el-İktisâd*, s. 235; *el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 70). İbn Haldûn da insanlar için toplu yaşamanın zorunluluğunu filozofların, "İnsan doğası gereği medenîdir" şeklinde ifade ettiklerini belirttikten sonra, insanların en zorunlu ihtiyacı olan besinlerin üretilmesinden yenmeye hazır duruma getirilmesine kadar birçok alete, iş ve işlemlere ihtiyaç bulunduğunu, bir kişinin tek başına bunları başarmasının düşünülemeyeceğini söyler (*Muğaddime*, s. 41-43). İbn Haldûn medeniyet teorisini bu temel düşünce üzerine kurmaktadır. İhvân-ı Safâ topluluğunun dost tanımı, onların yardımlaşma ve dayanışmaya ne kadar üstün bir meziyet olarak baktıklarını gösterir. Buna göre hakiki dost düşmanlarına karşı dostuna yardım eder, sıkıntı ve belâlar karşısında dostuna dayanak, zor zamanlarında destek olur. Dost dostun arkasında kaledir; dostu onu andığında yardımına koşar, unutulsa da unutmaz. Dostuna iyilik etmesini öğütler ve bu hususta ona öncülük eder; malını ve canını dostuna adar. Aydınlik dostlar din ve dünya hayatının huzuru için birbirine yardım ederler; zengin âlime malıyla, âlim zengine bilgisiyyle yardımcı olur; böylece herkes herkesin kurtuluşuna katkı sağlar, diğerinden de bir karşılık beklemmez (*er-Resâ'il*, IV, 44-45, 55-56).

Ahlâk ve fıkıh kitaplarında yardımlaşmayla ilgili çeşitli ilkelere söz edilir. Öncelikle herkes kendi ihtiyacını yine kendi imkânlarıyla karşılamaya çalışmalı, başkasının eline bakmamalıdır; çünkü birinden yardım almak bir tür esirliktir; özgür kalmak isteyen kişi hiç kimseden yardım beklememez; asıl zenginlik ve onur bundadır. Yardım eden kimse de karşılık beklememeli, yardım alan ise imkân ölçüsünde bunun karşılığını vererek iyilik sahibine teşekkür etmelidir. Ebû Hâtim el-Büstî'ye göre akıllı kişi özellikle düşmanına, aptal, günahkâr ve yalancılara, kendisinden bir beklentisi bulunanlara ihtiyacından söz etmez (*Ravzatü'l-ükalâ*², s. 142, 144, 250; Mâveredî, s. 199, 205-206). İbn Hazm iyilik yapana teşekkür etmenin farz olduğunu belirtir, yapılan iyiliğe aynıyla veya daha fazlasıyla karşılık vermeyi öğütler. Bununla birlikte iyilik edenin kötü işlerine yardımcı olmak bir teşekkür sayılmaz. Yanlış ve haksız işlerde yardımlaşanlar gerçekte birbirlerine kötülük etmiş sayılırlar (*el-Ahlâk ve's-siyer fi müdâvâtü'n-nüfûs*, s. 88).

Fıkıh kitaplarında ilgili âyet ve hadislerden hareketle muhtaçlara yardım etmenin öncelikle onların yakınlarının gövle-

ri arasında yer aldığı belirtilir. Bu yükümlülüğü yerine getirmekten kaçınan akraba aleyhinde dava açılabilir (M. Ebû Zehre, s. 69-74). İbn Hazm iyilik ve takvâyı emreden, kötülük, aşırılık ve saldırganlığı yasaklayan âyetlerle Hz. Ömer'in uygulamasını delil göstererek susuzluk, açlık, yılan sokması gibi bir tehlike ile karşılaşan birine elinden geldiği halde yardım etmediğinden onun ölümüne yol açan kimseye eğer bu sonucu doğacağını önceden biliyorsa taammüden, bilmiyorsa hataen adam öldürme cezasının uygulanması gerektiğini söyler (*el-Muğhallâ*, X, 522-523). İmam Mâlik, Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî gibi birçok fakih de aynı görüştedir (Teckânî, s. 264-265).

Dinin ve dindarlığın yardımlaşmaya etkisi üzerine yapılan araştırmalarda dindarlığını içine sindirmiş, özümsemiş bireylerde yardım etme iradesinin bu durumda bulunmayanlara göre daha güçlü olduğu tesbit edilmiştir (geniş bilgi için bk. Ayten, s. 94-120). İslâm'da hayır yapma ve sevap kazanma niyetine dayanan zekât, sadaka-i fitir, kurban, nezir, karz, kefare, vakıf vb. ne dair hüküm ve uygulamaların temel hedefi toplumda yardımlaşmanın kurumsallaşmasını sağlamaktır. Başta vakıflar olmak üzere bütün İslâm beldelerinde erken dönemlerden itibaren muhtaçlara hizmet vermek amacıyla kurulan aşevi, dârülaceze, yetimler evi, imaret, hastahane gibi pek çok kurum müslümanların dayanışma ve yardımlaşma ruhunu ortaya çıkaran hayır müesseseleridir (ayrıca bk. CÖMERTLİK; İHSAN; İN'ÂM; İN-FAK; TESÂNÜD).

BİBLİYOGRAFYA :

Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "avn" md.; a.mlf., *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a* (nşr. Ebû'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1405/1985, s. 387-388, 402-403; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "avn" md.; *Müsned*, II, 274, 400; III, 99, 201, 324; IV, 104, 386, 395, 411; V, 154, 335; Aristote [Aristo], *Éthique à Nicomaque* (trc. J. Tricot), Paris 1994, s. 461-463; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned* (nşr. Hüseyin Selîm Esed), Dimaşk-Beyrut 1985, VI, 65; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1412/1992, IX, 166-167; XI, 310; XII, 62-63, 709; Fârâbî, *el-Medinetü'l-fâzıla* (nşr. Albert Nasrî Nâdir), Beyrut 1986, s. 117-119; İbn Hibbân, *Ravzatü'l-ükalâ² ve nûzhetü'l-fuzalâ²* (M. Muhyiddin Abdülhamîd v.dğr.), Beyrut 1397/1977, s. 142, 144, 250; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsaf* (nşr. Mahmûd b. Ahmed et-Tahhân), Riyad 1415/1995, VI, 252-253; İhvân-ı Safâ, *er-Resâ'il*, Beyrut 1377/1957, IV, 44-45, 55-56; Mâveredî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Beyrut 1978, s. 132, 135, 184, 199, 205-206; İbn Hazm, *el-Muğhallâ*, X, 522-523; a.mlf., *el-Ahlâk ve's-siyer fi müdâvâtü'n-nüfûs*, Beyrut 1405/1985, s. 88-89; Gazâlî, *İhyâ*², I, 12-13, 55; II, 193-194; III, 10, 281;

a.mlf., *el-İktisâd fi'l-i'tikâd* (nşr. İbrahim Ağâh Çubukçu – Hüseyin Atay), Ankara 1962, s. 235; a.mlf., *el-Mağşadü'l-esnâ*, Kahire 1322, s. 70; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl* (Abdülhamîd), II, 334; Kurtubî, *el-Câmi'*, VI, 46-47; İbn Haldûn, *Muğaddime*, Beyrut 1402/1982, s. 41-43; Şevkânî, *Fet-hu'l-kadîr*, Beyrut 1412/1991, II, 10; III, 515; V, 37; M. el-Habîb et-Teckânî, *el-İhsânü'l-ilzâmî fi'l-İslâm*, Mağrib 1410/1990, s. 264-265; M. Ebû Zehre, *et-Tekâfülü'l-ictimâ'i fi'l-İslâm*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 69-74; Ali Ayten, *Empati ve Din*, İstanbul 2010, s. 94-120.



MUSTAFA ÇAĞRICI

YARIŞ

(bk. MÜSABAKA).

YARLIK

Türk ve Moğol devletlerinde hükümdar buyruğu ya da fermanı.

Türkçe'den Moğolca'ya geçen yarlık kelimesi Türk ve Moğol dillerinde "buyruk, emir, ferman" anlamına gelir. Geniş coğrafyalara hâkim olan Moğol hanları, kendilerini Çin imparatorları gibi "Gök'ün oğulları" diye gördükleri ve yeryüzünde kendilerine eşit insanların bulunmadığını düşündükleri için başkalarına söyledikleri yahut yazdıkları her şeyi "büyüğün küçüğe söylediği söz, emir" telakki etmiş ve dîvân-ı inşâlarında çıkan bu tür yazılara yarlık demişlerdir (Grigoryev, s. 19-21). İlk Moğol hanlarının yarlıkları sözlüdür. Bunların yazıya geçirilmesi fikri, diğer birçok uygulamada olduğu gibi XIII. yüzyılın başında Uygurlar'dan alınmıştır. Bu sebeple Moğol hanlarının yarlıkları özellikle yapı ve formül açısından Uygur yarlıklarının etkisi altında kalmıştır (Poçekaev, s. 62). Gerek Büyük Moğol İmparatorluğu'nda gerekse Altın Orda Hanlığı'nda çok sayıda Uygur'un kâtiplik yapması ve Altın Orda bürokrasisinde başlangıçta Uygur dilinin kullanılması söz konusu etkiyi daha belirgin duruma getirmiştir. Hâkimiyet altındaki Ruslar'la Litvanyalılar, hanlardan gelen her yazıya yarlık denmesine o kadar alışmışlardı ki kendilerinin hana gönderdikleri mektuplara bile yarlık demeye başlamışlardır. Meselâ *Nikonovskaya Yıllı-ğ'ı*'nda, "1379'da Ryazan Knezi Oleg yarlıkla birlikte elçisini Mamay Mirza'nın yanına gönderdi" cümlesi yer almaktadır (Grigoryev, s. 25). Yarlık yazma geleneği Büyük Moğol İmparatorluğu'ndan sonra Moğolistan'da ve Cengizogulları'nın kurdukları devletlerde devam etmiştir.

Yarlıklar içerik bakımından diplomatik ve tarhanlık olmak üzere ikiye ayrılabilir. Hanın egemenliği altındaki ülkelerin hükümdarlarına gönderilen yazılar diplomatik yarlık diye nitelendirilmiş, hanın istediği kişilere veya kurumlara verdiği, sahibine vergi ve devlet hizmetinden muafiyet sağlayan, geniş maddî imkân ve imtiyazlar tanıyan yarlıklar tarhanlık yarlığı adını almıştır (Özyetgin, *Orta Zaman Türk Dili*, s. 20). Altın Orda hanları, Cengiz Han'ın yasasını uygulamayıp kendi yasalarını yapma hakkına sahip olmadıklarından bunların yarlıkları aynı zamanda yerli yasa sayılmış ve Büyük Moğol İmparatorluğu'ndan alınan diğer yasaları tamamlamıştır. Rus tarihçisi Berezin'e göre (*Oçerk Vnutrennego*, s. 42) yarlıkların Büyük Moğol hanlarının yasasından farkı yalnızca yarlık sahibi hanın egemenliği döneminde geçerli kabul edilmesidir. Bundan dolayı tahta çıkan her yeni han ya selefinin verdiği yarlıkları onaylayarak süresini uzatır ya da iptal ederdi. Yarlık verme hakkı aslında hanlara ait olsa da hanların eşerince de benzer belgelerin düzenlendiği bilinmektedir. Başlangıçta bu belgeler hanlarınkinden farklıydı (Grigoryev, *Sbornik Hanskikh*, s. 47-48); Altın Orda Hanlığı'nın zayıfladığı dönemde ise belgeler arasındaki fark ortadan kalkmıştır. Yarlıkların bir kısmı hanın inisiyatifıyla verilmiş, bir kısmı talep üzerine düzenlenmiştir. Talepler hana doğrudan değil karaçibey, emîr ve ulu bey gibi önde gelen devlet adamları aracılığıyla iletilirdi. Yarlıkların verilmesinde hanlara sunulan hediyeler önemli rol oynardı. Tarhçilerin bir kısmı bu uygulamayı rüşvet yahut yapılan işle masraflar karşılığında ödenen vergi diye yorumlamaktadır (Poçekaev, s. 46-47).

Yarlıklar çeşitli üsluplarla kaleme alınmıştır. Bunların üsluplarının çeşitlenmesinde yazıldıkları dönemin siyasal ve kültürel durumu, yarlığın konusu ve yazılış amacı önemli bir etken olmuştur. Meselâ İslâmiyet'in kabulünden sonra Altın Orda hanlarının yarlıklarına Kur'ân-ı Kerim'den âyetler eklenmiştir. Diplomatik ve tarhanlık yarlıklarının en dikkat çekici özelliği belgelerin giriş bölümündeki (intitulatio) "sözüm" formülüdür. Nitekim Altın Orda Hanı Toktamış'ın Lehistan-Litvanya Kralı Yagayla'ya (Jagiello, II. Wladislav) gönderdiği 1393 tarihli yarlık "Toktamış sözüm Yagaylaga" diye başlamaktadır (Özyetgin, *Altın Ordu*, s. 105-106, 135-136). Özbek Han'ın eşi Taydula'nın Rus Mitorpoliti İvan'a verdiği tarhanlık yarlığı da, "Taydula'nın sözüdür" ibaresini içermektedir (Grigoryev,

Sbornik Hanskikh, s. 47). Giriş bölümünün altında satırlar içeriden yazılır. Ayrıca satır atlama (2-3 satır) ve boşluk bırakma uygulamaları Moğol resmî yazışma geleneğine ait bir özelliktir. Bu gelenek İran yazışmalarında da mevcuttur. Bazan bu satırların, önemini vurgulamak için yaldızla yazıldığı da görülür (Vásáry, s. 67; Özyetgin, *Orta Zaman Türk Dili*, s. 23-24).

Girişten sonra yarlığın verildiği ya da tarhanlık yarlıklarında yarlığın hitap ettiği kişilerin adları bulunur. "Inscriptio" adı verilen bu bölümde meslek grupları ana hatlarıyla beşe ayrılır: Askerî-idarî görevliler, ruhanîler, yarlığın geçerli olduğu bölgedeki askerî-idarî görevliler, muhtemel icracılar, bütün halk (Usmanov, s. 209). Bu bölümün ardından hanın tarhanlığın verilmesiyle ilgili emir ve hükümleri sıralanır. Meselâ Mengü-Timur Han'ın Rus Mitorpoliti Kiril'e gönderdiği yarlıkta şu imtiyazlardan bahsedilmektedir: "Hana, hanbikeye, beye, memura, darugaya, elçiye, tamgaçlara hiçbir vergi ödenmesin. Kiliseye ait topraklardan, suların, bahçelerden, bağlardan, değirmenlerden, kışıklardan, yazlıklardan hiç vergi alınmasın, alınan şeyler de geri verilsin. Din görevlileri olan ustalar, kuşçular, parşçılar, diğer hizmetliler ve işçiler esir alınmasın ve onlara iş verilmesin" (Grigoryev, *Sbornik Hanskikh*, s. 30). "Dispositio" denilen bu bölümden sonra hanın emir ve yasaklarına uymayanlara karşı uyarıların yer aldığı "sanctio et corroboratio" kısmı gelir. Meselâ Muhammed Bülek Han'ın Mitorpolit Mihail'e verdiği yarlıkta hanın emrine uymayanlar uyarıldığı gibi yarlık verilen metropolitte de kendisine tanınan imtiyazları kötüye kullanmaması istenir: "Kim kilise evlerinde kalırsa veya onları yıkarsa günahkâr olacak ve kilise adamları bize kimi şikâyet ederse o kişi tarafımızca hayvan gibi cezalandırılacak ve öldürülecektir. Ve sen Mitorpolit Mihail, imtiyazlı olduğun söyleyerek kilise evlerinde, topraklarında, sularında, bahçe ve bağlarında kendi adamlarından tamga alırsan günahı senin üzerine olacak" (a.g.e., s. 202). Uyarılardan sonra Altın Orda yarlıklarında, ya sadece eski on iki hayvanlı Türk takvimi ya da on iki hayvanlı Türk takvimiyile hicrî takvim bir arada kullanılarak tarih ve yer adı yazılır (datatio ve locus). Yarlıklarda, belgenin küfî yazıyla yazılmış Altın Orda kançılıyasına ait yarlığın resmîyetini gösteren, bir nevi tasdik işareti mahiyetindeki al veya altın damgalar kullanılırdı (Özyetgin, *Orta Zaman Türk Dili*, s. 25). Yarlığa bazan al damga denildiği de görülür.

İlhanlılar, Timur Devleti ve diğer Ortaçağ Türk devletlerinin aksine Altın Orda Hanlığı ve mirasçı hanlıklardan günümüze pek az yazılı kaynak ulaşmıştır. Bu husus, zamanımıza kadar gelebilen az sayıdaki yarlıkların ve bunların yabancı dillere tercümelerinin (Rusça, İtalyanca, Latince) değerini daha da arttırmaktadır. Altın Orda hanları ve ileri gelen devlet adamlarının hâkimiyeti altındaki Rus knezlerine, yabancı ülke hükümdarlarına, Rus metropolitlerine, Azak'taki Cenovalı, Venedikli tüccarlara verdikleri yarlıklardan Altın Orda Devleti'nin siyasî, iktisadî, askerî ve idarî yapısı hakkında bilgi edinilmekte, yarlıklar konuyla ilgili en önemli ana kaynak konumunda bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

V. Grigoryev, *O Dostovernosti Yarlıkov, Dannih Hanami Zolotoy Ordı Russkomu Duhovenstvu*, Moskova 1842; I. N. Berezin, *Oçerk Vnutrennego Ustroystva Ulusa Djuçieva*, St. Petersburg 1864, s. 42; M. Priselkov, *Hanskiye Yarlıki Russkim Mitropolitam*, Petrograd 1916; Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, İstanbul 1940; A. Grigoryev, *Mongolskaya Diplomatika XIII-XV Vekov (Çingizidskiye Jalovannıye Gramoti)*, Leningrad 1978; a.mlf., *Sbornik Hanskikh Yarlıkov Russkim Mitropolitam*, St. Petersburg 2004; a.mlf. – V. Grigoryev, *Kolleksiya Zolotoordinskih Dokumentov XIV Veka iz Venetsiyi*, St. Petersburg 2002; M. Usmanov, *Jalovannıye Aktı Djuçieva Ulusa XIV-XVI vv.*, Kazan 1979, s. 209; I. Vásáry, *Az Arany Horda Kancelláránya*, Budapest 1987, s. 67; A. Melek Özyetgin, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*, Ankara 1996; a.mlf., *Orta Zaman Türk Dili ve Kültürü Üzerine İncelemeler*, İstanbul 2005, s. 11-36; İlyas Kamalov, *Altın Orda ve Rusya: Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi*, İstanbul 2009; R. Poçekaev, *Pravo Zolotoy Ordı*, Kazan 2009, s. 46-47, 62.



İLYAS KAMALOV

YA'RUBÎLER

(البياربة)

Uman'da
hüküm süren bir hânedan
(1615-1743).

Uman'da Nebhânîler'den sonra hüküm sürmüştür. İbâzî mezhebine mensup Ya'rubîler'in Nebhânîler gibi Ezd kabilesinin bir kolu veya Nebhânîler'in alt kollarından biri olduğuna dair görüşler ileri sürülmektedir (Wilkinson, *The Imamate*, s. 219; *EP* [İng.], XI, 292). Hânedan, Uman'da iç karışıklıkların yaşandığı bir süreçte Hamîs b. Saîd eş-Şakîs er-Rustâki, Mes'ûd b. Ramazan en-Nebhânî en-Nezvi ve Sâlih b. Saîd ez-Zâmilî gibi din âlimleri başta olmak üzere